

Natuurinclusieve Landbouw in Noord-Nederland 2030

Het Sicco Mansholt Transitie
Programma op hoofdlijnen

Gjalt de Jong
Universiteit van het Noorden

Gerda van Eck
Alex Datema
AgroAgenda Noord-Nederland

Inhoudsopgave

Samenvatting en leeswijzer	4
Samenvatting	4
Leeswijzer	5
Hoofdstuk #1	
Achtergrond en aanleiding van het nieuwe programma	7
1.1 Achtergrond en aanleiding	8
1.2 De natuurinclusieve landbouw	10
1.3 Het Sicco Mansholt Transitie Programma	11
Hoofdstuk #2	
Systemische transities in de landbouw	13
2.1 Bestaande projecten en organisaties	14
2.2 Urgentie voor systemische en meerjarige transities	17
Hoofdstuk #3	
Uitgangspunten Sicco Mansholt Transitie Programma	19
3.1 Brede welvaart ¹⁶	20
3.2 Systemische transities	21
3.3 Alliantie UvhN en AgroAgenda Noord-Nederland	21
3.4 Kenmerken van de natuurinclusieve landbouw	22
3.5 Verbindingen tussen de ketenspelers	22
Hoofdstuk #4	
Inhoud en doelstellingen van het Sicco Mansholt Transitie Programma	24
4.1 Thema's en randvoorwaarden	25
4.2 Thema 1. Natuur	26
4.3 Thema 2. Gezondheid	27
4.4 Thema 3. Bedrijfsmodellen en economie	28
4.5 Randvoorwaarden voor de natuurinclusieve landbouw	29
Hoofdstuk #5	
Plan van aanpak Sicco Mansholt Transitie Programma	33
5.1 Nieuwe doelen en nieuwe organisatie	34
5.2 Nieuwe NIL Living Labs	34
5.3 Nieuwe NIL opleidings- en coaching programma's	35
5.4 Nieuwe NIL startup programma's	36
5.5 Nieuwe NIL kennisinfrastructuur en EU-versneller programma's	37

Samenvatting en leeswijzer

Samenvatting

Het huidige Nederlandse landbouwsysteem produceert veel en relatief goedkoop voedsel in een internationale markt. Niettemin raakt het aan de grenzen van de groei. De ecologische en maatschappelijke kosten worden volgens de Europese Unie en verschillende onderzoeksinstituten te groot. De urgentie voor nieuwe manieren van de productie van gezond voedsel binnen de grenzen van de natuur wordt steeds groter.

De natuurinclusieve landbouw heeft haar toegevoegde waarde inmiddels bewezen en biedt op vele verschillende manieren een antwoord op de ecologische- en sociale problemen.

In de afgelopen decennia hebben verschillende organisaties en projecten geprobeerd om het succes van de natuurinclusieve landbouw te vergroten. Ondanks alles is het relatieve aandeel met ongeveer 8 procent nog steeds bescheiden. Blijkbaar is er veel meer nodig om het aandeel van de natuurinclusieve landbouw op een systematische manier te vergroten.

Het Sicco Mansholt Transitie Programma is het resultaat van de samenwerking tussen de AgroAgenda Noord-Nederland en de Universiteit van het Noorden. Deze samenwerking tussen de praktijk en de Noordelijke kennisinstellingen biedt de grondslag voor een systemisch en meerjarig programma waarmee we het aandeel van de natuurinclusieve landbouw in Noord-Nederland van 8 naar 50 procent vergroten. Het programma sluit direct aan bij de nieuwe ambities van het kabinet en van de Europese Unie.

Het programma richt zich op de balans tussen natuur, gezondheid en bedrijfsmodellen. Het programma realiseert nieuwe checks en balances en nieuwe randvoorwaarden waarmee boeren, ketenpartners, de overheid en de consument op een financieel volhoudbare manier gezond voedsel op een gezonde manier produceren en consumeren.

Het Sicco Mansholt Transitie Programma bestaat uit:

- #1 nieuwe living labs voor de natuur, gezondheid en bedrijfsmodellen,
- #2 nieuwe living labs voor de nieuwe randvoorwaarden,
- #3 nieuwe opleidings- en coaching programma's,
- #4 nieuwe startup- en ecosystemen,
- #5 nieuwe kennisinfrastructuur en Europese versnellerprogramma's.

Leeswijzer

Hoofdstuk 1 presenteert de achtergrond en aanleiding van het programma. Transities in de landbouw zijn van alle jaren. Hoofdstuk 1 geeft de urgentie en noodzaak voor een systemische en meerjarige transitie naar de natuurinclusieve landbouwsector weer. Deze urgentie is de grondslag voor het Sicco Mansholt Transitie Programma.

Hoofdstuk 2 presenteert de bestaande kennis en ervaring met de natuurinclusieve landbouw in Nederland in het algemeen en in Noord-Nederland in het bijzonder. Veel projecten, organisaties en netwerken richten zich op natuurinclusieve landbouw. Hoofdstuk 2 geeft aan dat ondanks alle inspanningen het relatieve aandeel van natuurinclusieve landbouw bescheiden is en dat een systemisch en meerjarig programma voor de opschaling nodig is.

Hoofdstuk 3 presenteert de uitgangspunten voor het programma. Het programma is zorgvuldig ontworpen aan de hand van vijf leidende principes waaronder (1) de brede welvaart en waarde(n)volle landbouw als strategisch kader, (2) de systemische benaderingen en veranderingen, (3) de toegevoegde waarde van de alliantie tussen de AgroAgenda Noord-Nederland en de Universiteit van het Noorden, (4) de kenmerken van de natuurinclusieve landbouw, en (5) de verbinding tussen de verschillende partijen in de landbouwketen.

Hoofdstuk 4 presenteert de specifieke thema's en de onderwerpen van het programma. Het programma bestaat uit het identificeren van kansen en mogelijkheden. Het huidige landbouwsysteem gebruikt de prijzen van producten als belangrijkste mechanisme. Hoofdstuk 4 laat zien dat nieuwe

mechanismen nodig zijn als nieuwe checks en balances voor het evenwicht tussen de natuur, gezondheid en bedrijfsmodellen. Samen met nieuwe randvoorwaarden is dit het beoogde nieuwe systeem in de landbouw.

Hoofdstuk 5 presenteert het plan van aanpak. Voor de transitie naar de natuurinclusieve landbouw gebruiken we een combinatie van nieuwe living labs, nieuwe onderwijs- en coaching programma's, nieuwe startup- en ecosystemen en nieuwe kennisinfrastructuren. Met het programma wordt nieuwe kennis en expertise ontwikkeld, gedeeld en bewaard waarmee ook landbouwtransities in andere Nederlandse en Europese regio's versneld kunnen worden.

Achtergrond en aanleiding van het nieuwe programma

#1 Achtergrond en aanleiding van het nieuwe programma

1.1 Achtergrond en aanleiding

Nederland is een welvarend land met historisch een belangrijke rol voor de landbouwsector. De Nederlandse landbouwsector produceert veel voedsel van hoge kwaliteit voor een relatief lage prijs. Nederland is één van de grootste zuivelproducenten ter wereld en neemt bijna 12 procent van de totale melkproductie in de Europese Unie voor haar rekening. De totale landbouwexport was in 2020 ongeveer 96 miljard euro (waarvan 68 miljard euro export van Nederlandse makelij en 28 miljard euro wederuitvoer). In 2021 is de landbouwexport is met ruim 9 procent gegroeid ten opzichte van 2020 en is daarmee voor het eerst ruim boven de 100 miljard gekomen. Dit komt zowel door een stijging van de prijzen als van het volume. De toegevoegde waarde van de landbouw is het resultaat van schaalvergroting, een sterk groeiende vraag naar landbouwproducten, een landbouwbeleid gericht op productiviteit, efficiëntie, groei en mechanisatie, en veel betere kennis van voedings- en landbouwproductieprocessen.

Niettemin raakt het huidige landbouwsysteem aan de grenzen van haar groei. Het huidige landbouwsysteem is niet langer volhoudbaar omdat de maatschappelijke kosten te groot worden. Volgens de Raad voor de Leefomgeving en Infrastructuur (RLi) gaat het niet goed met de Nederlandse natuur waarbij schijn bedriegt. Het aantal dieren, planten en schimmels neemt snel af onder meer door de intensieve landbouw. Volgens de Raad heeft het Nederlandse natuurbeleid niet of nauwelijks resultaat gehad. De omvang van de natuurgebieden is onvoldoende, de bescherming en instandhouding van vogel- en plantensoorten gaat moeizaam. Het herstellen van de ecologische waterkwaliteit (zoals afgesproken in de Kaderrichtlijn Water waar Nederland in 2027 aan moet voldoen) lijkt onhaalbaar. Daarnaast voldoet het Nederlandse water niet aan de Europese normen en kan daarmee – net als bij stikstof – leiden tot een nieuwe crisis. De uitspoeling en afspoeling van meststoffen vanaf de weilanden naar beken, sloten en grotere wateren is de afgelopen decennia weliswaar afgenomen maar het is nog steeds te veel. De Raad concludeert dan ook dat het natuurbeleid te veel op zichzelf staat en beter direct gekoppeld kan worden aan de landbouw en

de bijbehorende instrumenten. Volgens de Raad ontbreken voor de huidige landbouwsubsidies criteria voor de natuur en zouden landbouwsubsidies veel meer verbonden moeten worden aan natuurdoelen. Dit ligt in lijn met de recente conclusie van de Algemene Rekenkamer die concludeert dat het weidevogelbeleid van het Ministerie van LNV onvoldoende onderbouwd is met onvoldoende zicht op de impact van het subsidiebeleid van de afgelopen 20 jaar.

Ook internationaal is de Nederlandse landbouwsector onderwerp van gesprek. De Europese Commissie geeft in haar meest recente evaluatie een negatief oordeel over het Nederlandse landbouwbeleid. Volgens de Europese Commissie gaat het huidige landbouwbeleid niet ver genoeg om de uitdagingen op het gebied van milieu, biodiversiteit en klimaat op te lossen en is dit grotendeels terug te voeren op de omvang van de Nederlandse veestapel (met naar schatting 4 miljoen runderen, 12 miljoen varkens en 102 miljoen kippen). Het meest recente rapport van het Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) wijst in dezelfde richting. De frequentie en intensiteit van extreme weersomstandigheden leiden tot onbeheersbare situaties in de landbouw en tot voedselproblemen. Volgens het IPCC heeft de klimaatverandering wijdverspreide negatieve gevolgen voor de natuur en voor de productie van voedsel. Nederland kan zich niet onttrekken aan klimaatverandering. Het behoud van biodiversiteit en ecosystemen is fundamenteel voor een klimaatbestendige ontwikkeling van de voedselproductie.

In het verlengde hiervan ligt de gezondheid van boeren en van burgers. Er zijn steeds meer aanwijzingen dat de huidige productiemethoden gezondheidsrisico's met zich meebrengen. De klimaatveranderingen hebben directe en indirecte psychologische gevolgen want het resulteert in veel meer onzekerheden en stress. Boeren moeten leren omgaan met onbeheersbare en oncontroleerbare klimatologische oorzaken van stress. De huidige landbouwsystemen zijn steeds minder in staat om binnen de nieuwe klimatologische omstandigheden voldoende goed voedsel te produceren met een stabiel inkomen voor de boeren. Er zijn steeds meer aanwijzingen dat de consumptie van gemodificeerd en (ultra) bewerkt voedsel niet goed voor de gezondheid is en dus voor hogere gezondheidskosten zorgen. De ecologische en klimatologische problemen zijn niet meer binnen de huidige systemen met concurrentie op prijzen op te lossen. Nederlandse boeren concurreren op de internationale wereldmarkt waar steeds lagere prijzen de norm zijn. Prijsconcurrentie resulteert in meer efficiëntie door

middel van nog meer schaalvergroting, nog meer specialisatie en nog meer intensivering van de productie.

Kortom: de urgentie voor een nieuw landbouwsysteem is groter dan ooit en vraagt om systemische oplossingen. Kleine veranderingen binnen het huidige systeem zijn onvoldoende. Ondanks alle initiatieven en projecten nemen de maatschappelijke kosten van het huidige landbouwsysteem nog steeds toe. Blijkbaar is de overheid en de landbouwsector onvoldoende in staat om de problemen binnen het systeem op te lossen. Multisectoriële oplossingen – die ook sociale ongelijkheden aanpakken – zijn beter haalbaar en doeltreffender dan individuele projecten.

De natuurinclusieve landbouw biedt een goed alternatief. De natuurinclusieve landbouw is een bewezen manier van de productie en consumptie van gezond voedsel waarbij de balans tussen de natuur, de gezondheid en de economie centraal staat. De natuurinclusieve landbouw biedt aantoonbare oplossingen voor de huidige ecologische en maatschappelijke problemen.

1.2 De natuurinclusieve landbouw

De natuurinclusieve landbouw produceert gezond voedsel binnen de randvoorwaarden en de mogelijkheden van de natuur. Het biedt een brede waaier aan ecologische, economische en sociale voordelen waaronder een grotere biodiversiteit, hogere voedingswaarden, betere gezondheid van boeren en burgers, lage uitstoot broeikasgassen en weinig tot geen ecologische schade omdat de natuurinclusieve landbouw niet of nauwelijks bestrijdingsmiddelen, antibiotica of andere chemische producten gebruikt. De natuurinclusieve landbouw kent een lange geschiedenis en heeft met verschillende methodes waaronder de biologische, biologisch-dynamische, kringloop-, regeneratieve, community-, duurzame, agro-economische en veganistische landbouw haar intrede gedaan. Deze innovaties hebben allemaal de intentie om de natuur met de productie van gezond voedsel met stabiele verdienmodellen in evenwicht te brengen. Daarmee is de natuurinclusieve landbouw het conceptuele stadium voorbij. Er zijn inmiddels goed lopende en multifunctionele natuurinclusieve landbouwbedrijven waar akkerbouw gecombineerd wordt met vee en met verkoop van producten in lokale en internationale ketens. Deze boeren gebruiken voldoende vee voor bemesting en gebruiken vaak geen graan of geïmporteerd veevoer onder het principe dat granen veel efficiënter humaan voedsel is. Er zijn in de

afgelopen jaren ook tientallen netwerken en organisaties ontstaan zoals het Platform Natuurlijke Veehouderij, BoerenNatuur, Stimuland, Grond van Bestaan, Voedselbosbouw, De Herenboeren, Warmonderhof, Lenteland, Aardpeer en regionale coöperaties (zoals Coöperatie Westerkwartier, de Streekboer, Boer & Chef, Coöperatief Centrum Regionaal Voedsel en Gebiedscoöperatie Noord-Nederland). Deze organisaties en netwerken hebben kennis en ervaring ontwikkeld over natuurinclusieve teelt, gezonde bodems, voedselveiligheid en -kwaliteit en de relatie tussen boeren en lokale gemeenschappen.

Ook het kabinet ziet de natuurinclusieve landbouw als een waardevol alternatief voor het huidige landbouwsysteem. De ambitie van het kabinet om tenminste 50 procent natuurinclusieve landbouw in 2030 te realiseren maakt duidelijk dat de natuurinclusieve landbouw niet langer gezien wordt als een niche maar als een serieuze oplossing voor de huidige problemen.

Het kabinet maakt met het Nationale Programma Landelijk Gebied 25 miljard euro beschikbaar om de natuur, de bodem en de waterkwaliteit te verbeteren. De vraag is hoe deze nationale ambities op korte termijn gerealiseerd kunnen worden. Met het Sicco Mansholt Transitie Programma wordt het relatieve aandeel van de natuurinclusieve landbouw in Noord-Nederland van ongeveer 6 procent naar 50 procent in 2030 vergroot. Voorbij dit aandeel ontstaan er vliegwieleffecten waarmee systemische transitie relatief autonoom zich verder ontwikkelen.

1.3 Het Sicco Mansholt Transitie Programma

Het Sicco Mansholt Transitie Programma is het resultaat van de samenwerking tussen de Universiteit van het Noorden en de AgroAgenda Noord-Nederland. De systemische transitie naar de natuurinclusieve landbouw resulteert in vele nieuwe vragen en vele nieuwe uitdagingen. Een goede samenwerking tussen de kennisinstellingen en de praktijk is van belang voor het beantwoorden van deze nieuwe vragen en uitdagingen. De Universiteit van het Noorden bestaat uit de Rijksuniversiteit Groningen, het UMCG, de Hanzehogeschool, Van Hall Larenstein en NHL-Stenden in nauwe samenwerking met de Noordelijke MBO instellingen. De AgroAgenda Noord-Nederland vertegenwoordigt onder meer de landbouwsectoren, de overheden en terreinbeheerders. Deze alliantie is bij uitstek geschikt voor het opschalen van de natuurinclusieve landbouwsector in Noord-Nederland. Het programma is vernoemd naar de grondlegger van de huidige landbouwsector. Sicco Mansholt is het schoolvoorbeeld van de landbouwtransitie. Zijn naoorlogse beleid was in eerste instantie

gericht op het vergroten van de voedselproductie onder meer met minimumprijzen. Aan het eind van zijn politieke carrière heeft Mansholt geprobeerd zijn eigen beleid te herzien. Mansholt wees op de ecologische schade van het gebruik van bestrijdingsmiddelen en geldt als de voorloper van de natuurinclusieve landbouw. De moderne natuurinclusieve landbouwsector laat inderdaad zien dat (vrijwel) zonder gebruik van bestrijdingsmiddelen voldoende en gezond voedsel met goede verdienmodellen mogelijk is.

Het Sicco Mansholt Transitie Programma is een meerjarig en systemisch programma waarbij vele wissels in de economie worden omgezet. Het programma bouwt voort op de huidige netwerken en succesvolle natuurinclusieve landbouwbedrijven. Met vijf uitgangspunten ontwikkelt het Sicco Mansholt Transitie Programma nieuwe Living Labs, nieuwe opleidingen, nieuwe start-up en coachingsprogramma's en een kennisinfrastructuur en EU versnellerprogramma. Met dit Sicco Mansholt Transitie programma brengen we de natuurinclusieve landbouw in Noord-Nederland naar een nieuw en hoger niveau.

Systemische transities in de landbouw

#2 Systemische transitie in de landbouw

2.1 Bestaande projecten en organisaties

De natuurinclusieve landbouw is altijd in ontwikkeling geweest en heeft met verschillende methodes waaronder de biologische, biologisch-dynamische, kringloop-, regeneratieve, community-, duurzame, agro-economische en veganistische landbouw haar intrede gedaan. Deze innovaties zijn alternatieven voor de gangbare landbouwmethode en hebben de intentie om de natuur en de productie van gezond voedsel met stabiele bedrijfsmodellen in evenwicht te houden.

De natuurinclusieve landbouw werkt binnen de grenzen van de natuur en biedt oplossingen voor de negatieve ecologische- en sociale gevolgen van de huidige landbouw. De natuurinclusieve landbouw is één van de speerpunten van het kabinet.

De natuurinclusieve landbouw is het conceptuele stadium voorbij, inclusief netwerkorganisaties zoals het Platform Natuurlijke Veehouderij, Stimuland, Grond van Bestaan, Voedselbosbouw, De Herenboeren, Warmonderhof, Lenteland, Aardpeer, regionale coöperaties (zoals de coöperatie Westerkwartier, de Streekboer, Boer & Chef, Coöperatief Centrum Regionaal Voedsel en de Gebiedscoöperatie Noord-Nederland) en De Plaetsen. Deze organisaties ontwikkelen kennis en ervaring over natuurinclusieve teelt, gezonde bodems, voedselveiligheid en -kwaliteit en de relatie tussen boeren en lokale gemeenschappen. Natuurinclusieve landbouwbedrijven werken succesvol in de praktijk ondermeer met de combinatie van akkerbouw en vee, tuinbouw, zorg, beheer van natuurgebieden en de verkoop van producten in lokale bedrijven of korte ketens.

Niettemin is het relatieve aandeel van de natuurinclusieve landbouw in Nederland bescheiden met ongeveer 8 procent bescheiden. De vraag rijst op welke manier dit aandeel verhoogt kan worden. Het Sicco Mansholt Transitie Programma kiest voor een systemische en meerjarige transitie in

Noord-Nederland. Het programma gebruikt bestaande kennis, organisaties en netwerken, waaronder:

- # BoerenNatuur vertegenwoordigt 35 collectieven en ruim 10 duizend boeren die in meer of mindere mate aan natuur- en landschapsbeheer doen. In Friesland bestaan zeven collectieven georganiseerd in het Kollektievenberied. In Drenthe is het Agrarische Natuur en Landschapsbeheer het belangrijkste collectief en in Groningen zijn er drie grote collectieven actief.
- # Caring Farmers richt zich op het verbeteren van dierenwelzijn, het herstellen van biodiversiteit en het sluiten van kringlopen door de ketens korter te maken. Ze delen nieuwe kennis en ervaring met een sterke link naar de politiek.
- # Op landelijk niveau zijn netwerken en organisaties zoals Aardpeer, CaringDairy, de Boerenraad, De Federatie van Agro-ecologische boeren, De Voedselwerkplaats, Kringloopwijzer, Land van Ons, Lekker Lupine, Local Food Works, Netwerk Grondig, Nutriëntenplatform, en Stichting Bloeiend Boerenland met landbouwinnovaties actief.
- # Het Community Supported Agriculture (CSA) netwerk zoekt naar manieren op gemeenschapslandbouw te realiseren. CSA's brengen producten voort, die van waarde zijn voor de burger. Naast op duurzame wijze geproduceerde eetbare producten zijn dat ook vaak andere waarden zoals de zorg voor biodiversiteit, een gezonde bodem of het voorkomen van klimaatverandering.
- # De Transitiecoalitie Voedsel richt zich op een gezond leven op een gezonde planeet. In dit netwerk staat voedselveiligheid, gezonde voeding en de omslag naar een duurzaam voedselsysteem centraal. De eiwittransitie met minder consumptie van vlees en meer consumptie van plantaardige eiwitten is een focus.
- # Commonland of Wij.land staat voor een gezond, biodivers en veerkrachtig landschap dat ecologische, economische en sociale waarde creëert voor de maatschappij waarmee het landschap beter overdragen kan worden aan de volgende generaties. In Wij.land wordt gestreefd naar maximaal rendement van sociale, natuurlijke en financiële waarden en inspiratie.
- # Het Institute for Sustainable Process Technology richt zich op verschillende thema's die relevant zijn voor de landbouwtransitie waaronder voedsel, waterstof, de circulaire economie, circulair plastics, warmte en kunstmatige intelligentie. Het is een integraal consortium met een groot netwerk in de landbouw en aanpalende sectoren met een focus op technische kanten van oplossingen.

- # Het Living Lab Fryslân bestaat sinds 2016 en telt tientallen projecten over onder andere bodemkunde, het beschikbaar stellen van kruidenrijk graszaad aan 300 melkveehouders en het 'telen van stikstof' door vlinderbloemigen in te zaaien. In het verlengde hiervan werken in Friesland het Innovatiepact Fryslân en de Vereniging Circulair Friesland samen aan de voedseltransitie.
- # Het netwerk "natuurinclusieve landbouw" biedt informatie, voorbeelden, kennis en inspiratie voor boeren die aan de slag willen met natuurinclusieve landbouw.
- # Binnen de Regio Deal Natuurinclusieve Landbouw Noord-Nederland werken agrariërs, inwoners, landbouw- en natuurorganisaties, kennisinstellingen, maatschappelijke organisaties, de provincies Groningen, Fryslân en Drenthe en het Rijk in acht gebieden samen aan een landbouw die in balans is met de omgeving. De gezamenlijke ambitie is om een duurzame en natuurinclusieve landbouw te realiseren. Natuurinclusieve landbouw is een landbouwsysteem die grondgebonden en circulair is, wat de biodiversiteit herstelt, maatschappelijk draagvlak heeft én economisch rendoert. De regiodeal werkt vanuit het besef dat een omslag noodzakelijk is om de landbouwsector op de lange termijn gezond, levensvatbaar, concurrerend en rendabel te laten zijn. Het netwerk werkt via een integrale en (provinciegrensoverschrijdende) gebiedsgerichte aanpak met als doel om elke grondgebruiker of agrariër een handelingsperspectief te bieden om invulling te geven aan natuurinclusieve landbouw die past in dat gebied.
- # De Green Deal Natuurinclusief Landbouw Onderwijs wil natuurinclusief landbouw verankeren op alle onderwijsniveaus zodat het een integraal en vanzelfsprekend onderdeel van de opleiding van nieuwe boeren wordt.
- # Veel provincies hebben inmiddels beleid gericht op het stimuleren van natuurinclusieve landbouw (waaronder de Regio Deal Natuurinclusieve Landbouw Noord-Nederland, het Actieplan Natuurinclusieve Landbouw Gelderland en het Groen Ontwikkelfonds Brabant). Steeds meer organisaties verbinden zich aan het Deltaplan Biodiversiteitsherstel en de Bijenstrategie. Een consortium van overheid en maatschappelijke organisaties werkt aan de Agenda Natuurinclusief. In deze agenda wordt de koers naar een brede natuurinclusieve samenleving uiteengezet.

Fascinating verbindt bedrijven, de landbouwsector, kennisinstellingen en de gemeenschap met elkaar voor het produceren van de hoogst mogelijk voedingswaarde binnen een natuur-inclusief, duurzaam en circulair landbouwsysteem. Het uitgangspunt van Fascinating is dat agro-reststromen integraal worden benut, waarbij de koolstof- (CO₂) en stikstofcycli worden gesloten.

Deze organisaties en netwerken sluiten nauw aan bij de 'Farm to Fork' strategie van de Europese Unie. Met deze strategie wordt het belang van de duurzame productie van gezond voedsel in overeenstemming met de Europese Green Deal (inclusief het klimaat, biodiversiteit, geen vervuiling en gezondheid) onderstreept. De aanbevelingen van de EU gaan over gezonder voedsel (op basis van wetenschappelijke criteria voor gezonde diëten en het tegengaan van de overconsumptie van vlees en voorbereid voedsel met te veel zout, suiker en vet), pesticiden en de bescherming van insecten (met een beter pesticide accorderingsproces, een betere monitoring van de invloed van pesticiden op insecten en biodiversiteit en het verminderen van het gebruik van pesticiden), broeikasgassen (met de 'Fit for 55 in 2030' deal die de doelstellingen voor broeikasgassen en de opslag van natuurlijke koolstoffen door de landbouw gaat reguleren), gezondheid van vee (met wetenschappelijke criteria en een groter gebruik van vee-vriendelijke omstandigheden) en een sterke groei van de organische landbouw. De 'Caring for soil is caring for life' strategie van de Europese Unie ligt in het verlengde van het 'Farm to Fork' programma. De doelstelling is om 75 procent gezonde bodems te realiseren in 2030 die essentiële ecosysteemdiensten leveren zoals de productie van gezonde voeding en biomassa, biodiversiteit, de opslag en regulering van schoon water of andere oplossingen voor klimaatadaptatie. Het programma benadrukt het belang van meten van gezonde bodems en de samenwerking tussen wetenschappers, beleidsmakers, consumenten en boeren voor nieuw overheidsbeleid en voor de financiering van maatschappelijke transitities.

2.2 Urgentie voor systemische en meerjarige transitities

De bestaande natuurinclusieve landbouwbedrijven en de strategie van de Europese Unie is gericht op het versterken van de relatie tussen gezonde bodems, gezond voedsel en gezonde bedrijfsmodellen. Ondanks alle projecten, beleid en netwerken is het aandeel van de natuurinclusieve landbouw nog steeds

bescheiden met ongeveer 8 procent. Dat is ook minder dan de omliggende landen. In Duitsland en Denemarken zijn ongeveer 10 procent van de landbouwgronden natuurinclusief. Oostenrijk heeft met 26 procent natuurinclusieve landbouwgronden de Europese doelstellingen voor 2030 al gerealiseerd.

De ambitie van het Ministerie van LNV is om in 2030 50 procent van het areaal als natuurinclusieve landbouw te realiseren. Dit maakt het nationale belang en de legitimiteit van de natuurinclusieve landbouw duidelijk. Een integrale en gebiedsgerichte aanpak voor de opschaling van de natuurinclusieve landbouw staat ook centraal in het Coalitieakkoord 2021-2025. In het transitiefonds zijn middelen gereserveerd voor de transitie naar de natuurinclusieve landbouw.

Ook vanuit de huidige landbouwsector is er steeds meer behoefte aan concrete kennis en ervaring over natuurinclusieve landbouwmethodes. De huidige landbouwsector zoekt naar antwoorden op vragen over financiering, de concurrentiepositie, het internationale speelveld, de prijsvorming, de invloed en afhankelijkheid van systeemspelers en ketenpartijen, eerlijke prijzen voor natuurinclusieve producten in de winkel, het consumentengedrag en de volhoudbaarheid van de bestaande bedrijfs- en verdienmodellen.

De huidige instrumenten en projecten zijn onvoldoende om de natuurinclusieve landbouw naar een hoger niveau te tillen. Transitie werken niet met kleine en kortdurige programma's. Transitie vragen om een systemische en meerjarige aanpak en regie.

Het Sicco Mansholt programma sluit aan bij de lopende projecten en de bestaande infrastructuur voor de natuurinclusieve landbouw. Het is een integraal en meerjarig programma waarmee we het huidige aandeel van natuurinclusieve landbouw van ongeveer 8 procent kunnen vergroten naar tenminste 50 procent in 2030. Met 50 procent is de natuurinclusieve landbouw voorbij het kritische kantelpunt en zal het zijn eigen bestaan beter gaan organiseren.

#3

Uitgangspunten
Sicco Mansholt
Transitie
Programma

#3 Uitgangspunten Sicco Mansholt Transitie Programma

Het Sicco Mansholt Transitie Programma is gebaseerd op vijf uitgangspunten te weten (1) de brede welvaart en waarde(n)volle landbouw als strategisch kader, (2) de systemische benadering en veranderingen, (3) de alliantie tussen de Universiteit van het Noorden en de AgroAgenda Noord-Nederland, (4) de kenmerken van de natuurinclusieve landbouw, en (5) de verbinding tussen de verschillende spelers in de landbouwketen.

3.1 Brede welvaart

De brede welvaart en waarde(n)volle landbouw vormt het eerste uitgangspunt van het programma. Brede welvaart wordt gedefinieerd als de balans tussen welzijn (sociaal-culturele waarden), welvaart (economische waarden) en passend binnen de planetaire ruimte (ecologische waarden). Net zoals economische groei wordt de brede welvaart door het CBS op nationaal en regionaal niveau gemeten.

Veel systemen zijn niet in balans. De Commissie Remkes geeft in mei 2020 aan dat de stikstofdepositie veel te hoog ligt en structureel omlaag moet. De Gezondheidsraad waarschuwt in juni 2020 herhaaldelijk voor het gebruik van chemicaliën. Het Planbureau geeft in juni 2020 aan dat het natuurpact met de natuurdoelen niet op koers ligt. De Raad voor de Leefomgeving en Infrastructuur geeft in juni 2020 aan dat de bodemgezondheid zorgelijk is en pleit in maart 2022 voor een Natuurinclusief Nederland. De Agenda Natuurinclusief presenteert in maart 2022 een routekaart voor een maatschappij-brede natuurinclusieve samenleving. Internationale organisaties zoals het IPCC geven in het voorjaar van 2022 aan dat 50 procent van de totale bevolking in direct gevaar leeft door de klimaatveranderingen veroorzaakt door menselijk handelen.

De AgroAgenda Noord-Nederland heeft in 2018 de richting bepaald voor de agrosector in Noord-Nederland ("Kwaliteitsbeeld Noord-Nederland. Top Voedsel uit een Rijk Landschap"). Bij waarde(n)volle landbouw gaat het over de inhoudelijke waarden van de landbouw en over de waarden van

voedsel, groene ruimte en de positie van Noord-Nederland in de wereld. In de afgelopen jaren heeft de AgroAgenda Noord-Nederland met deze strategie gewerkt aan de verandering van de landbouw en het bijhorende agrosysteem.

De natuurinclusieve landbouw biedt nieuwe toegevoegde waarden variërend van gezond voedsel tot een gevarieerd landschap, een vitale biodiversiteit in en boven de bodem, rust en ruimte en waardevol werk in de primaire sector en in de gehele landbouwketen (van toelevering tot verwerking).

3.2 Systemische transities

De systemische transities vormt het tweede uitgangspunt van het programma. De aarde in het algemeen en de landbouwsector in het bijzonder is een systeem van vele onderlinge factoren. Bijna 12.000 jaar is de aarde als systeem in evenwicht geweest. Sinds de industriële revolutie raken de systemen op aarde steeds meer uit het evenwicht. Volgens vele economen zouden de negatieve effecten van het huidige landbouwsysteem door de overheid of door de vrije markt opgelost moeten worden. Ervaring leert dat deze marktmechanismen en het overheidsbeleid niet of nauwelijks werken. Het huidige landbouwsysteem is in een periode van 50 jaar ontwikkeld en in de maatschappij verankerd. Het landbouwsysteem bestaat uit vele organisaties waaronder de boeren en de ketenpartners maar ook de coöperaties, provincies, gemeentes, kabinetten, ministeries, banken, de winkels, consumenten en de kennisinstellingen.

Een transitie raakt elke deelnemer in het systeem en vraagt coördinatie en regie. We kunnen niet van boeren verwachten dat zij grote veranderingen in hun productieprocessen realiseren zonder dat bijvoorbeeld de winkels en de consumenten hun gedrag ook aanpassen.

3.3 Alliantie UvHl en AgroAgenda Noord-Nederland

De samenwerking tussen de Universiteit van het Noorden en de AgroAgenda Noord-Nederland vormt het derde uitgangspunt van het programma. De AgroAgenda Noord-Nederland is het collectief van boeren en ketenpartners waarbij de landbouwtransitie een speerpunt is.

De Universiteit van het Noorden is het samenwerkingsverband tussen de Rijksuniversiteit Groningen, het UMCG en de hbo-instellingen in Noord-Nederland met fundamentele en toegepaste kennis en expertise voor natuurinclusieve landbouw en maatschappelijke transitie. De samenwerking tussen de landbouworganisatie en de Universiteit van het Noorden biedt de noodzakelijke combinatie van praktijk en expertise. Transitie werken alleen in directe samenwerking.

3.4 Kenmerken van de natuurinclusieve landbouw

De kenmerken van de natuurinclusieve landbouw vormen het vierde uitgangspunt van het programma.

De natuurinclusieve landbouw is een bewezen methode waarvoor steeds meer en steeds nieuwe inzichten beschikbaar komen. Met deze rapportages worden vooroordelen over de economische haalbaarheid en de legitimiteit van de natuurinclusieve landbouwsector weersproken.

De bestaande rapportages geven aan dat de natuurinclusieve landbouw een vergelijkbare opbrengst heeft met de gangbare landbouw. De natuurinclusieve landbouw gebruikt minder energie en produceert minder broeikasgassen, ontwikkelt een betere bodemkwaliteit (onder meer omdat de bodem meer organische stoffen bevat en daardoor minder last heeft van erosie), gebruikt niet of nauwelijks kunstmest, insecticiden, herbiciden en insecticiden (en heeft daarom minder vervuiling naar grond- en oppervlaktewater) en hergebruikt meer stikstof en fosfor dan gangbare landbouwbedrijven. Het voedsel geproduceerd door de natuurinclusieve landbouw bevat niet of nauwelijks chemische resten van bestrijdingsmiddelen.

3.5 Verbindingen tussen de ketenspelers

De verbanden tussen de ketenspelers is het vijfde uitgangspunt van het programma. Het programma richt zich in eerste instantie op de opschaling van 8 procent naar 50 procent van de natuurinclusieve landbouwsector. Het programma heeft uiteindelijk de ambitie om alle boeren en ketenspelers voor natuurinclusieve landbouw te interesseren en te motiveren.

In de afgelopen jaren hebben in Noord-Nederland verschillende boeren de overstap naar natuurinclusieve landbouw gemaakt. Het Can-Do-It onderzoeksprogramma heeft ruim 120 van deze boeren in Noord-Nederland in kaart gebracht. Volgens de Branchevereniging Bionext nam het aantal biologische boeren in Nederland met ongeveer 6 procent toe. Friesland heeft na Flevoland de meeste natuurinclusieve hectares in gebruik.

Het programma maakt nieuwe verbindingen tussen de natuurinclusieve en gangbare boeren en tussen de natuurinclusieve en gangbare ketenspelers, overheden en consumenten. Het programma doet recht aan de verschillende ambities van de boeren in het systeem.

De huidige natuurinclusieve boeren zijn vooral op zoek naar het bestendigen van hun bedrijfsmodel en naar de verdere ketenintegratie met eigen korte ketens en met eigen winkels en nieuwe verkooppunten. Andere boeren en ketenpartners in het systeem zijn afwachtend en zoeken vooral naar antwoorden voor nieuwe verdienmodellen. Het programma is op deze verschillende groepen afgestemd.

Inhoud en doelstellingen van het Sicco Mansholt Transitie Programma

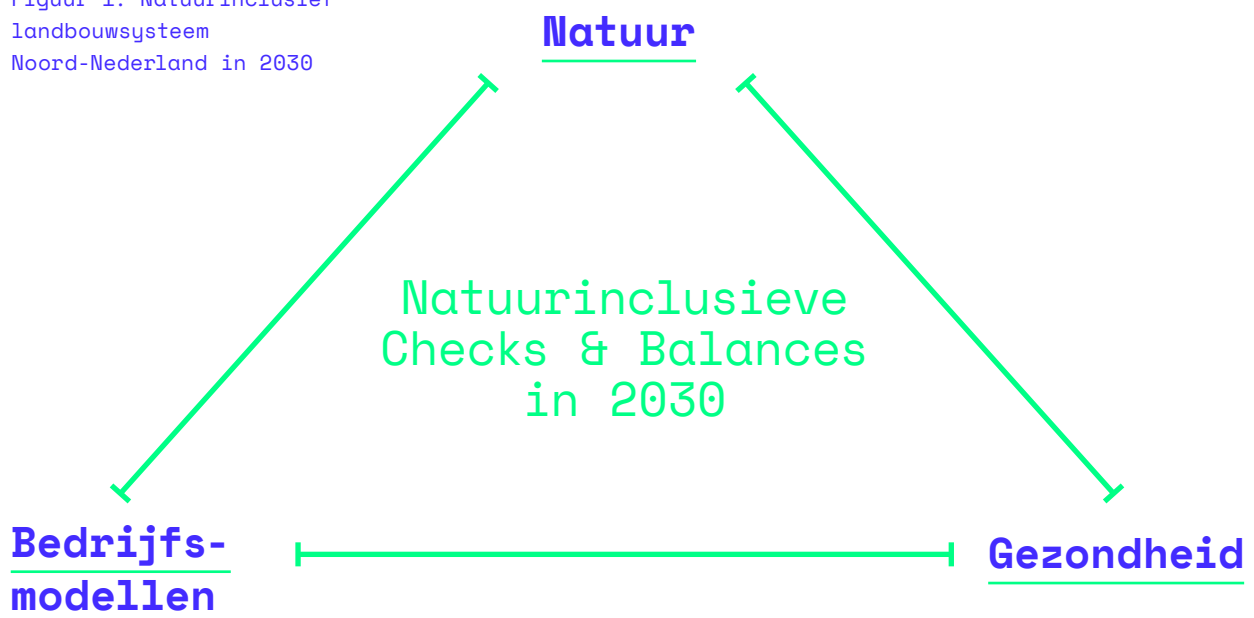
#4 Inhoud en doelstellingen van het Sicco Mansholt Transitie Programma

4.1 Thema's en randvoorwaarden

De urgentie en toegevoegde waarde van een natuurinclusieve landbouwsector in Noord-Nederland is duidelijk. De natuurinclusieve landbouwsector biedt oplossingen voor de problemen van de huidige landbouwsector en brengt de natuur in balans met gezondheid en bedrijfsmodellen.

Het Sicco Mansholt Transitie Programma voor natuurinclusieve landbouw in Noord-Nederland bestaat uit (a) de balans tussen de natuur, gezondheid en bedrijfsmodellen en (b) de randvoorwaarden die hiervoor nodig zijn. Het huidige landbouwsysteem heeft checks en balances op basis van prijzen en prijsconcurrentie. Het natuurinclusieve landbouwsysteem heeft checks en balances voor de balans tussen natuur, gezondheid en bedrijfsmodellen.

Figuur 1. Natuurinclusief landbouwsysteem Noord-Nederland in 2030

Randvoorwaarden:

1 Nieuwe technieken en duurzame innovatie	6 Nieuwe ketens bij bodemsoorten
2 Nieuw overheidsbeleid met nieuwe instrumenten	7 Nieuwe verbindingen naar ontwikkelstadia
3 Nieuwe regionale borging	8 Nieuwe regelluwe pilotregio's
4 Nieuwe ecosysteemdiensten	9 Nieuwe maatstaven brede welvaart en circulaire economie
5 Nieuwe financiële instellingen en instrumenten	

4.2 Thema 1. Natuur

De eerste pijler en hoofddoelstelling van het programma is het verbeteren van de natuur. De Nederlandse regering heeft nieuwe emissie-, natuur-, water- en klimaatdoelstellingen bepaald (onder meer in de Wet stikstofreductie en natuurverbetering) om daarmee een gezonder gebruik van de bodem, een betere biodiversiteit en klimaatadaptatie in termen van chemische, fysische en biologische samenstellingen te verbeteren.

Het probleem

Het gebruik van insecticiden, pesticiden en kunstmest in combinatie met intensieve landbouw resulteert in een uitputting van waarde(n)volle landbouwgronden. De biodiversiteit, de gemiddelde populatieomvang van insecten en vogels en het landschap is als gevolg bestrijdingsmiddelen sterk achteruitgegaan. De huidige landbouwsector vergroot de uitstoot van broeikasgassen. Verzilting en andere structurele veranderingen in de bodem als gevolg van droogte en gebrek aan schoon water is een steeds groter probleem in Noord-Nederland. In de afgelopen decennia zijn er verschillende nieuwe gewassen en productiemethoden op verzilte bodems getest met wisselend succes. De verzilting van de bodem in Noord-Nederland is een belangrijk probleem dat nieuwe eisen stelt aan de productie van nieuw voedsel.

De oplossing

De natuurinclusieve landbouw biedt een oplossing voor deze problemen. Het zorgt voor (a) een betere biodiversiteit, (b) een gezonder gebruik van de landbouwgronden en (c) voor vermindering van broeikasgassen.

Stappenplannen en monitoring

Het programma maakt gebruik van stappenplannen en coaching waarmee boeren, ketenpartners en coöperaties de transitie naar natuurinclusieve landbouw in de praktijk kunnen brengen en daarmee de ecologische prestaties kunnen verbeteren. Het programma maakt gebruik van beschikbare en nieuwe indicatoren voor een gezondere bodem, een betere biodiversiteit en betere klimaatadaptatie. Dit is de leidraad voor het ontwerpen, implementeren, bestendigen, meten en monitoren van de ecologische prestaties als gevolg van natuurinclusieve landbouw.

4.3 Thema 2. Gezondheid

De tweede pijler en hoofddoelstelling van het programma is het verbeteren van de gezondheid van producenten (boeren) en van consumenten door natuurinclusieve landbouw. De Nederlandse regering heeft nieuwe ambities voor de kwaliteit van voedsel, de gezondheid van boeren en van consumenten onder andere als gevolg van de steeds hogere uitgaven voor gezondheid.

Het probleem

Ondanks de mechanisatie en schaalvergroting blijft de landbouw een relatief zwaar en ongezond beroep met slijtageklachten. Het huidige bedrijfsmodel gericht op prijsconcurrentie in een onzekere en steeds competitievere markt levert stress en andere psychologische klachten. Daarnaast zijn er steeds meer aanwijzingen dat de intensieve veehouderij met het gebruik van bijvoorbeeld antibiotica, ontwormings- en bestrijdingsmiddelen schadelijk is voor de gezondheid van boeren en voor de inwoners in de omgeving van boerderijen. Gezondheid hangt ook nauw samen met de kwaliteit, samenstelling (eiwitten en vlees) en nutriënten van (bewerkt) voedsel (naast zoönose, onveilig voedsel en fijnstof).

De oplossing

De productiemethoden en het voedsel van de natuurinclusieve landbouw zijn fundamenteel anders dan de huidige landbouw. De natuurinclusieve landbouw gebruikt niet of nauwelijks bestrijdingsmiddelen. Daarnaast is de schaal en organisatie veel kleiner en gericht op korte ketens. De kwaliteit en voedingswaarde van het voedsel is hoger en geeft consumenten de mogelijkheid om op een eenvoudige en goedkope manier onbewerkt voedsel te consumeren.

Stappenplannen en monitoring

Het programma maakt gebruik van stappenplannen en coaching waarmee boeren, ketenpartners en coöperaties de transitie naar natuurinclusieve landbouw in de praktijk kunnen brengen en daarmee de fysieke en geestelijke gezondheid voor boeren en consumenten kunnen verbeteren. We maken gebruik van de medische onderzoeksprogramma's (inclusief indicatoren en monitoring) van het UMCG (waaronder Lifelines uitgesplitst naar landbouwsectoren), het RIVM (voor data en modellering op basis van satellietgegevens voor biodiversiteit en bestrijdingsmiddelen in regio's) en duurzame gedragsinterventie programma's (van het IPCC). Het programma gebruikt bio-markers om de gezondheidsgevolgen van de natuurinclusieve landbouw, biodiversiteit en het

menselijke micro-bloom in kaart te brengen met bestaande vragenlijsten voor fysieke en cognitieve gezondheid (aan de hand van bijvoorbeeld grip-strenght testen en 'tap and walking-line' testen die een grote voorspellende waarde hebben voor de gezondheid op latere leeftijd waaronder de kans op Parkinson of dementie). Het programma brengt ook de mate van eco-anxiety en stress als gevolg van klimaatveranderingen in kaart. Natuurinclusieve landbouw biedt oplossingen voor stress als gevolg van klimaatveranderingen. Dit is de leidraad voor het ontwerpen, implementeren, bestendigen, meten en monitoren van de gezondheid als gevolg van natuurinclusieve landbouw.

4.4 Thema 3. Bedrijfsmodellen en economie

De derde pijler en hoofddoelstelling van het programma is het verbeteren van de financiële prestaties vertaalt in de nieuwe bedrijfsmodellen van natuurinclusieve landbouw en dus nieuwe economische systemen. Bedrijfsmodellen zijn de sleutel in de transitie en onderdeel van een breder economisch systeem. Verandering van bedrijfsmodellen leidt direct tot verandering van het gehele economische systeem. Bedrijfsmodellen omvatten alle persoonlijke, organisatorische en financiële kennis en ervaring. Bedrijfsmodellen liggen ten grondslag aan verdienmodellen. In de transitie gaat het om weloverwogen en gemotiveerde strategische keuzes van alle ketenspelers (en consumenten) voor natuurinclusieve landbouw.

Het probleem

In de transitie naar de natuurinclusieve landbouw staan de financiering van transities en nieuwe verdienmodellen centraal. Transities gaan gepaard met nieuwe investeringen door boeren/ketenpartners/coöperaties met onzekere terugverdienperiodes in een veranderende institutionele (met een complex web van subsidies, wetten en regels) en internationale context (met productprijzen, concurrentie en vervangingsvraag). Transities vergen investeringen door de overheden omdat de natuurinclusieve landbouw maatschappelijke doelstellingen dient. Transities vergen andere bestedingspatronen van consumenten omdat nieuw voedsel met nieuwe prijzen in de winkels beschikbaar komt. De gezondheid van consumenten begint met (niet verwerkt) biologisch voedsel. De gezondheid van consumenten wordt bepaald door een goed begrip van voedingswaarden en een gezonde leefstijl.

De oplossing

De natuurinclusieve landbouw produceert gezond voedsel op een gezonde

manier voor boeren, de natuur en consumenten met bewezen bedrijfsmodellen. De transitie naar natuurinclusieve landbouw betekent een verandering in de bedrijfsmodellen van boeren, ketenpartners, coöperaties en de consument. De natuurinclusieve landbouw werkt circulair in korte en regionale ketens, vervangt dierlijke door plantaardige eiwitten, kunstmest door organische meststoffen en regionaal voer in plaats van geïmporteerd soja. De principes van de natuurinclusieve bedrijfsmodellen zijn universeel en toepasbaar voor elke boer, elke ketenpartner, elke coöperatie en elke consument.

Stappenplan en monitoring

Het programma maakt gebruik van universele bedrijfsmodellen en coaching waarmee boeren, ketenpartners, coöperaties en consumenten hun inkomen en bestedingen in het nieuwe natuurinclusieve landbouwsysteem waarborgen. We maken gebruik van beschikbare indicatoren waarmee de financiële prestaties van alle ketenpartners gemeten en gemonitord kunnen worden.

4.5 Randvoorwaarden voor de natuurinclusieve landbouw

Het nieuwe natuurinclusieve landbouwsysteem vergt aanpassingen in maatschappelijke systemen. Met specifieke randvoorwaarden voor het nieuwe natuurinclusieve landbouwsysteem verbeteren we de natuur, de gezondheid en de bedrijfsmodellen van boeren, ketenpartners, coöperaties en burgers. Het nieuwe natuurinclusieve landbouwsysteem werkt binnen een nieuwe technologische, institutionele en maatschappelijke context. In aanvulling op het verbeteren van de natuur, gezondheid en bedrijfsmodellen biedt het programma oplossingen voor mogelijke problemen in de brede zin van het woord die het succes van de transitie en van de toekomstbestendigheid van natuurinclusieve landbouw in Noord-Nederland mede bepalen.

De eerste randvoorwaarde is ontwikkeling van nieuwe technieken en duurzame landbouwinnovaties. In de afgelopen decennia heeft de landbouwsector vele technologische innovaties ontwikkeld waarmee de transitie naar de natuurinclusieve landbouw versneld kan worden. De toegevoegde waarde van nieuwe techniek is wisselend. De effecten van stikstofwassers en ammoniakreducties zijn minimaal. Het gebruik van big data, kunstmatige intelligentie en geologische oplossingen zoals het gebruik van drones bij de bestrijding van ziektes en plagen in gewassen lijken veelbelovend en daarmee waardevol voor de transitie naar de natuurinclusieve landbouwsector. Het programma onderzoekt de rol van nieuwe technologische

oplossingen voor de transitie naar de natuurinclusieve landbouwsector. De tweede randvoorwaarde is de ontwikkeling van nieuw overheidsbeleid met nieuwe institutionele kaders en instrumenten. Het kabinet kiest voor extensivering van de landbouw met een combinatie van nieuwe institutionele ecologische kaders (waaronder stikstofdeposities) en regionaal beleid. Het huidige landbouwsysteem is verankerd in instrumenten en landbouwsubsidies. De natuurinclusieve landbouw vergt vergelijkbare wetten, regels, kaders en instrumenten voor een duurzaam succes. Het programma onderzoekt de rol van nieuw overheidsbeleid voor de transitie naar de natuurinclusieve landbouwsector.

De derde randvoorwaarde is de ontwikkeling van nieuwe regionale borging. De drie Noordelijke provincies zijn in belangrijke mate verantwoordelijk voor de provinciale natuurinclusieve landbouw. De provincies en gemeenten zijn daarmee essentiële organisaties voor een succesvolle transitie. Regioproposities spelen hierin een belangrijke rol. Regioproposities voor natuurinclusieve landbouw vragen nieuwe benaderingen van zeer verschillende ketenspelers die een gezamenlijk nieuw beleid en een uniforme missie en visie moeten ontwikkelen. Het programma onderzoekt de rol van regionale borging en regioproposities.

De vierde randvoorwaarde is de financiering van nieuwe ecosysteemdiensten. In het bedrijfsmodel van natuurinclusieve landbouw speelt de financiering van nieuwe ecosysteemdiensten een belangrijke rol. Natuurinclusieve landbouw biedt directe oplossingen voor de huidige landbouw maar dat vraagt om financiering voor meer biodiversiteit, een groener landschap, een betere kwaliteit van water/lucht/bodem en klimaatadaptatie met reductie van broeikasgassen (stikstof, ammoniak, fijnstof en CO₂). De randvoorwaarden voor een succesvol natuurinclusieve landbouwsector is de realisatie van premium prijzen voor deze ecosysteemdiensten. Het is nog onduidelijk wie en op welke manier deze nieuwe ecosysteemdiensten gaat financieren en welke gevolgen dit voor de identiteit van boeren en ketenspelers heeft. De productie van schoon water, de opslag van CO₂, van biologische nutriënten, biologische isolatiematerialen (zoals vlas) resulteert in andere natuurinclusieve boerderij met een andere functies in de landbouwketens en de economie.

Het programma onderzoekt de kansen en mogelijkheden voor de financiering van nieuwe ecosysteemdiensten en de impact hiervan op het landschap, de natuur en gezondheid.

De vijfde randvoorwaarde is de ontwikkeling van nieuwe financiële instellingen en instrumenten. Het huidige landbouwsysteem heeft een financieringsmodel op prijsconcurrentie ontwikkeld deels gebaseerd op Europese- en nationale landbouwsubsidies en deels door private financiële instellingen. Het veranderen van bedrijfsmodellen en van het voedselsysteem brengt directe vraagstukken rondom de financiering hiervan door private financiële instellingen met zich mee. Het programma onderzoekt de kansen en mogelijkheden voor de rol van nieuwe private financiële instellingen in de transitie naar de natuurinclusieve landbouw.

De zesde randvoorwaarde is de ontwikkeling van nieuwe ketens passend bij de bodemsoorten. De bodem-gebonden huidige landbouwsector in Noord-Nederland kent verschillende sectoren elk met hun eigen pad-afhankelijke geschiedenis. De drie provincies hebben verschillende samenstellingen van bodems en daarmee ook van ketens en landbouwactiviteiten. Elke provincie heeft een eigen landbouwketen en activiteit passende bij de bodemsoort. Het programma onderzoekt nieuwe composities van landbouwketens met circulaire principes voor elk van de drie provincies.

De zevende voorwaarde is de ontwikkeling van nieuwe verbindingen tussen boeren en ketenpartners in verschillende stadia van de transitie. Er zijn duidelijke verschillen tussen natuurinclusieve boeren en huidige boeren. Elk type boer heeft zijn eigen bedrijfsmodel inclusief hun eigen producten, ketens, verkooppunten, toeleveranciers en consumenten. De directe samenwerking tussen deze verschillende types is essentieel voor de transitie naar de natuurinclusieve landbouwsector voor de ontwikkeling en het delen van nieuwe kennis, ervaring, bedrijfsmodellen en infrastructuur. Het programma onderzoekt de kansen en mogelijkheden voor nieuwe verbindingen tussen natuurinclusieve en huidige boeren.

De achtste voorwaarde is het ontwikkelen van nieuwe regelluwe pilotregio's. Transitie vergen experimenten en nieuwe pilotregio's. De acht pilotregio's in de Regiodeal Natuurinclusieve Landbouw Noord-Nederland zijn hiervoor waardevol. De pilotregio's zijn nodig voor het ontwikkelen, testen en invoeren van nieuwe systemen passende bij de verschillen in grondsoorten en economische activiteiten. Bestaande pilotregio's zoals die in de Noordelijke Kleischil, de Friese Veenweide en de Veenkoloniën kunnen uitgebreid worden met nieuwe regio's zoals de Grutte en de Lytse Bouhoeke. Het programma onderzoekt de kansen en mogelijkheden voor nieuwe pilotregio's voor

institutionele, culturele en fysiologische verschillen en de kansen en mogelijkheden voor de transitie naar de natuurinclusieve landbouw. De negende randvoorwaarde is het meten en verbinden van individuele beslissingen door boeren en ketenspelers naar meervoudige waardecreatie van bedrijven, ketens en sectoren naar de meervoudige welvaart van de regio. Het Centraal Planbureau is in staat om de vele dimensies van de brede welvaart op een systematische manier voor provincies en gemeenten in Noord-Nederland te meten en dus te monitoren. De bijdrage van de huidige landbouw aan de economische groei en aan economische indicatoren zijn bekend en daarmee de leidraad voor veel van het regionale, nationale en internationale overheidsbeleid. De kansen en mogelijkheden van natuurinclusieve landbouw voor de brede welvaart zijn veelbelovend maar vereisen nieuwe verbindingen en nieuwe meetinstrumenten. Het programma onderzoekt de impact van de natuurinclusieve landbouw de brede welvaart in Noord-Nederland.

#45

Plan van aanpak Sicco Mansholt Transitie Programma

#5 Plan van aanpak Sicco Mansholt Transitie Programma

5.1 Nieuwe doelen en nieuwe organisatie

De urgentie voor een systemische transitie naar de natuurinclusieve landbouw wordt breed gedeeld. In de afgelopen jaren hebben vele projecten in Noord-Nederland de eerste funderingen voor het nieuwe transitieprogramma gemaakt. Met dit nieuwe programma wordt het relatieve aandeel van de natuurinclusieve landbouw van ongeveer 8 procent naar 50 procent vergroot. Dit is een nieuwe doelstelling met een nieuwe organisatie.

De transitie is een meerjarig proces en heeft impact op de bestaande praktijken van boeren, consumenten, toeleveranciers, coöperaties, provincies, gemeenten, de financiële systeemspelers en de ministeries. Het programma kiest voor een systemische benadering op de lange termijn. De samenwerking tussen de AgroAgenda Noord-Nederland en de Universiteit van het Noorden biedt de kennis en ervaring die voor de organisatie en uitvoer van het Sicco Mansholt Transitie Programma nodig is.

In het programma staan nieuwe natuurinclusieve living labs, opleidingen, incubators en ecosystemen, en de nieuwe kennisinfrastructuur met EU versneller programma's centraal.

5.2 Nieuwe NIL Living Labs

Living Labs hebben zich bewezen in Noord-Nederland. In de nieuwe Living Labs staat het ontwikkelen van nieuwe kennis en ervaring voor de drie hoofdthema's (natuur, gezondheid en bedrijfsmodellen) en de randvoorwaarden centraal. Living Labs zijn tijdelijke samenwerkingsverbanden tussen boeren/stakeholders, docenten/onderzoekers en beleidsmakers die gezamenlijk oplossingen formuleren voor specifieke vraagstukken en thema's. De samenstelling van elk van de Living Labs bestaat uit een vast kernteam van onderzoekers en landbouwers aangevuld met een flexibele schil van deskundigen. Living labs zijn flexibel en schaalbaar en kunnen voor

elk thema's, voor sectoren (zoals de veeteelt, land- en akkerbouw en melkveehouderij) en voor complete voedselketens georganiseerd worden. De transitie naar natuurinclusieve landbouw is een maatschappelijke uitdaging. Naast financiële elementen spelen ook cultuur en identiteit een rol. De transitie vraagt ook om ander overheidsbeleid en een andere manier van werken.

De Living Labs bestaan uit vertegenwoordigers van de landbouwsector, de overheid, en de kennisinstellingen aangevuld met thematische experts. De Living Labs werken onder meer met design thinking en het delen van succesvolle voorbeelden (zoals al gebeurd in het Fjild Lab, de doe-het-zelf-pluktuin op Texel of het internationale Tipping Wheel Islands of Innovation).

De samenstelling en de thema's van de Living Labs doen recht aan de verscheidenheid van de verschillende sectoren, de doelstellingen en de randvoorwaarden van de transitie in Noord-Nederland. De inzichten en uitkomsten van de Living Labs vormen belangrijk materiaal voor de andere activiteiten van het programma.

5.3 Nieuwe MIL opleidings- en coaching programma's

In de nieuwe opleidingsprogramma's staat het ontwikkelen en aanleren van nieuwe kennis en vaardigheden centraal. Dat gebeurt door middel van (gecertificeerde) bachelor- en masteropleidingen, nieuwe coaching programma's op locatie (inclusief demo-bedrijven) en nieuwe online modules. Het huidige landbouwonderwijs richt zich voornamelijk op de huidige landbouwmethodes. De nieuwe bachelor- en masteropleidingen richten zich op de natuurinclusieve landbouw inclusief gezondheid en bedrijfsmodellen. Een certificering garandeert de kwaliteit en de bekostiging van nieuwe opleidingen voor toekomstige studenten.

De coaching programma's richten zich op een andere doelgroep namelijk bestaande boeren en ketenpartners. De coaching programma's werken vanuit het principe dat elk bedrijf en elke boer (of een van de andere spelers) zijn of haar eigen geschiedenis en kenmerken heeft qua natuur, gezondheid en bedrijfsmodel. Deze doelgroep zoekt vooral bewezen methodes en innovaties. De Living Labs zorgen voor een gezamenlijk ontwerpproces

en een netwerk van experts in de landbouwsector waarmee de borging van nieuwe oplossingen in de praktijk versterkt wordt.

Deze programma's bieden nieuwe natuurinclusieve en bedrijfsspecifieke missies, visies en strategie inclusief de impact hiervan op de interne organisatie, positionering in de regionale context, allianties, beïnvloeding van overheidsbeleid, meervoudige waardecreatie en de invloed hiervan op de circulaire en regionale economie. Elke deelnemer krijgt zijn of haar eigen mogelijkheden voor natuurinclusieve landbouw in de praktijk. De ervaringen zijn belangrijk voor de nieuwe NIL startupprogramma's en ecosystemen.

5.4 Nieuwe NIL startup programma's

Het programma zorgt voor het starten van nieuwe natuurinclusieve bedrijven en -activiteiten en de ontwikkeling van een nieuw ecosysteem. Transities gaan over het veranderen van bestaande patronen, keuzes, manieren van werken en randvoorwaarden en over het starten van nieuwe bedrijven. De natuurinclusieve landbouwbedrijven werken samen in een nieuw ecosysteem van bedrijven, overheden en kennisinstellingen. In het nieuwe ecosysteem worden vele kleine onderdelen tot een groter geheel bij elkaar gebracht (zoals de coöperatie Westerkwartier). Een individuele boer kan kwetsbaar zijn voor fluctuaties in markten, in prijzen en in wet- en regelgeving. Een ecosysteem biedt flexibiliteit en stabiliteit.

In een ecosysteem leveren natuurinclusieve boeren en ketens gezond seizoensgebonden voedsel voor regionale en internationale markten. In het nieuwe ecosysteem wordt continu kennis en ervaring gedeeld en worden de natuurinclusieve organisaties voortdurend verder ontwikkeld. Het ecosysteem fungeert als aanjager voor de start van nieuwe bedrijven waarbij we gebruik maken van bestaande programma's (zoals de Sustainable Startup Academy). In het startupprogramma maken we gebruik van businessmodel idea generators, business ideation and launch games en uiteindelijk gefinancierde bedrijfsmodellen.

5.5 Nieuwe NIL kennisinfrastructuur en EU-versneller programma's

De nieuwe kennis, expertise en ervaring worden binnen het Sicco Mansholt Transitie Programma gedeeld. Daarvoor ontwikkelen we een nieuwe natuurinclusieve kennisinfrastructuur met nieuwe websites en databestanden (analoog aan Lifelines). Het programma voorziet ook in EU-versneller programma's.

Met het programma wordt Noord-Nederland het schoolvoorbeeld voor andere Nederlandse en Europese regio's. De urgentie voor landbouwtransities is universeel. De kennis en ervaring van het Sicco Mansholt Transitie Programma is een nieuw exportproduct van Noord-Nederland.

Het programma is een coherent en schaalbaar transitieprogramma met aantoonbare expertise en infrastructuren. De vier onderdelen van het programma zijn in elke regio te organiseren afhankelijk van de regionale situatie en context. Andere regio's krijgen met het Sicco Mansholt Transitie Programma mogelijkheden om transities in hun regio te starten en te versnellen.

 Universiteit
van het Noorden